

References

1. Bejker K., Gippenrejtter Ju.B.. Vlijanie Stalinskih repressij konca 30-h na zhizn' semi v treh pokolenih / K.Bejker, Ju.B.Gippenrejtter // Voprosy psihologii. – 1995. – № 2. – 66-83 s.
2. Boleber V. Vospominanie i istorizacija: transformacija individual'noj i kollektivnoj travmy i ee mezhpokolencheskaja peredacha/ V.Boleber //Zhurnal prakticheskoj psihologii i psihoanaliza: Nauchno-prakticheskij zhurnal jelektronnyh publikacij. – 2010. – №4.-
3. Koroleva A.A. Transgeneracionnyj faktor v formirovanii zhiznennogo scenarija /A.A Koroleva //Jaroslavskij pedagogicheskij vestnik. – 2011. – №3. – Tom II (Psichologo-pedagogicheskie nauki). – 218-222 s.
4. Medvedev S.Je. Transgeneracionnye processy pri psihicheskoj travme Zhurnal prakticheskoj psihologii i psihoterapii/ S.Je Medvedev //Zhurnal prakticheskoj psihologii i psihoanaliza: Nauchno-prakticheskij zhurnal jelektronnyh publikacij. – 2010. – №4.
5. Teorija semejnyh sistem Mjurreja Boujena: Osnovnye ponjatija, metody i klinicheskaja praktika [Tekst]/ red. A. Ja. Varga. – M.: Kogito-Centr, 2005. – 496 s.
6. Shutcemberger A. A. Sindrom predkov: Transgeneracionnye svjazi, semejnye tajny, sindrom godovshhiny, peredacha travm i praktičeskoje ispol'zovanie genosociogrammy [Tekst] / A. A. Shutcemberger; per. s nem. – M.: Izd-vo Instituta psihoterapii, 2005. – 256 s.

Резюме. В статье освещены особенности трансгенерационного и феноменологического подходов в рассмотрении психологии травм, которые раскрываются в ведущих психологических теориях. Исследования осуществлены в русле трансгенерационного подхода доказывают, что в обществе, которое на протяжении жизни нескольких поколений претерпело массовую травматизацию, теряются представления о здоровом и адаптивное функционировании и формируется травмоцентрическая культура общества. В то же время трансгенерационный механизм способствует как передаче из поколения в поколение травматического опыта, так и средств преодоления травмы.

Ключевые слова: психическая травма, посттравматическое стрессовое расстройство, скрытая лояльность.

Summary. The article covers attributes of transgenerational and phenomenological approaches in context of psychology of trauma. Research carried out in line with transgenerational approach argue that in a society that for generations suffered massive trauma, lost picture of healthy and adaptive functioning and formed traumacentric culture of society. However transgenerational mechanism contributes to a transmission from one generation to the traumatic experience and the means of overcoming trauma.

Keywords: trauma, posttraumatic stress disorder, hidden loyalty.

УДК 37.013.42 + 316.6

С.В. АБРАМОВА

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ У СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

У статті автор підкреслює, що соціальна активна особистість впливає на суспільні відносини, успішно реалізує свою життєву позицію в різних видах соціальної діяльності. Розкриваючи тему, автор характеризує поняття «соціальна активність особистості», визначає компоненти структури соціальної активності старших підлітків, обґрунтовує критерії та показники сформованості даної якості в учнів підліткового віку, визначає рівні сформованості даної якості, характеризує діагностичні методики для визначення рівня сформованості соціальної активності у старших підлітків.

Ключові слова: соціальна активність особистості, структура соціальної активності особистості, компоненти структури соціальної активності особистості, критерії, показники, рівні сформованості соціальної активності особистості, психолого-педагогічна діагностика.

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство, ставши на шлях формування нової державності, становлення повноцінного громадянського суспільства, висунуло нові вимоги до молоді.

Вільній, демократичній країні потрібні соціально активні, ініціативні, відповідальні, працьовиті, високоморальні люди, які вмюють самостійно вибирати сфери діяльності й прагнуть самовдосконалення та самореалізації в суспільстві, ефективно взаємодіють з іншими.

Тому формування в школярів соціальної активності стає пріоритетним завданням педагогічної науки.

Така спрямованість знайшла відображення в Конституції України (1996), Указі Президента України «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» (2010), Законах України «Про освіту» (1991), «Про соціальне становлення та розвиток молоді в Україні» (1993), «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997), Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття») (1993), «Національній концепції виховання» (2009).

Проблема соціальної активності особистості була в центрі уваги зарубіжних учених (І. Кант, А. Адлер, Дж. Дьюї, А. Маслоу, Е. Еріксон та інші), значний внесок у розробку цього питання зробили вітчизняні дослідники (Б. Ананьєв, Г. Андрєєва, Л. Божович, І. Бех, І. Кон, Т. Мальковська, І. Мілославова, А. Мудрік, Н. Пономарчук, А. Реан, С. Харченко та інші).

Діяльна природа соціальної активності, характер якої визначається суспільними цілями діяльності, досліджена С. Ануфрієвим, Л. Архангельським, Г. Ареф'євою, Т. Богдановою, К. Токаревою, В. Ядовим та іншими.

Особливості формування і розвитку соціальної активності в різні вікові періоди глибоко вивчалися психологами П. Блонським, Л. Виготським, О. Леонтєвим, С. Рубінштейном, А. Петровським та іншими.

Мета статті: розкрити сутність і структуру соціальної активності особистості, зокрема старших підлітків, визначити основні критерії її оцінювання, охарактеризувати діагностичні методики для визначення рівня сформованості соціальної активності у старших підлітків.

Завдання статті:

- розкрити зміст поняття «соціальна активність особистості»;
- визначити компоненти структури соціальної активності старших підлітків;
- обґрунтувати критерії, показники сформованості в школярів даної якості;
- визначити рівні сформованості соціальної активності старших підлітків;
- охарактеризувати діагностичні методики для визначення рівня сформованості соціальної активності у старших підлітків.

Результати теоретичного дослідження. Огляд наукових підходів до визначення поняття «соціальна активність особистості» нами було здійснено в статтях «Педагогічні умови формування соціальної активності особистості» [1] та «Сучасні наукові підходи до визначення поняття «соціальна активність особистості» [2].

У контексті нашого дослідження соціальна активність особистості розглядається як інтегративна якість, яка включає соціальні знання і досвід, потребу в самореалізації й досягненні суспільно значущих цілей і характеризується спрямованістю на різні види соціально корисної діяльності, готовності брати на себе відповідальність за прийняті рішення і власні дії й виявляється в конкретній соціальній діяльності.

Розглянемо структуру даної якості.

Основними компонентами соціальної активності особистості, на нашу думку, є: соціальна обізнаність, просоціальна спрямованість, просоціальне поведіння.

Соціальну обізнаність учені І. Воробєва, І. Гладіліна, Т. Грабенко, Н. Калініна, Е. Коблянська, В. Куніцина, Н. Нагайченко, Г. Сивкова та інші визначають як знання соціальної структури суспільства і свого місця в ньому. Соціальна обізнаність включає знання й уявлення людини про себе та інших людей; про устрій і функціонування соціальних інститутів, різні соціальні явища й процеси, що відбуваються в суспільстві; про соціальні ролі й статусні позиції; про загальнолюдські норми і цінності. Соціальна обізнаність дозволяє особистості успішно взаємодіяти з суспільством і продуктивно виконувати різні соціальні ролі. Соціально обізнаною є людина, діяльність якої в рамках суспільства адекватна його цінностям і спрямована на взаємодію з окремими людьми, групами, об'єднаннями щодо вирішення реальних життєво важливих для неї й соціуму проблем. Отже, на основі знань, досвіду людина освоює соціальні відносини, виконує різні соціальні ролі, включається в спілкування й суспільно корисну діяльність. Результатом такої ефективної взаємодії з середовищем є соціальна обізнаність особистості.

Психологи Б. Ананьєв, Л. Божович, О. Ковальов, О. Леонтєв, Б. Ломов, В. М'ясищев, К. Платонов, С. Рубінштейн та інші пов'язують соціальну активність зі спрямованістю особистості, підкреслюючи її збіг із головними тенденціями суспільного розвитку. На думку вчених, спрямованість включає потреби, установки, мотиви, життєві цілі особистості, її суб'єктивні відносини - ціннісні орієнтації, схильності, ідеали, уподобання, переконання, смаки та інтереси. О. Конопкін, Н. Наумова, В. Хмелько, В. Ядов та інші стверджують, що просоціальна спрямованість особистості виконує функції орієнтування соціальної життєдіяльності людини й визначає її життєву позицію: ставлення до себе, свого життя, до інших людей (суспільства), до світу, повагу й готовність до сумлінної праці на загальне благо, надання соціальної допомоги, свідоме ставлення до суспільних надбань. У дослідженнях Л. Зубової, М. Григор'євої, О. Щербініної, Ю. Клейберг та інших указується, що в основі проявів просоціальної спрямованості особистості лежить досить високий рівень освоєння цінностей та норм суспільства. На думку А. Петрова, просоціальна спрямованість визначає загальний рівень розвитку особистості й ступінь її активності у взаємодії з навколишнім середовищем. Просоціальна спрямованість, вважає вчений, проявляється в діяльності через мотиви цієї діяльності [4, с. 13]. На думку Ю. Гіппенрейтер, провідні мотиви соціально активної особистості відрізняються соціальною значимістю, і в крайньому своєму прояві перетворюються на служіння загальнолюдським цінностям та ідеалам і реалізуються в просоціальному поведінні людини [3, с. 23].

На думку зарубіжних (В. Джеймс, В. Занден, Д. Майерс, Р. Чалдіні, Т. Шибутані та інші) вітчизняних (В. Абраменкової, Б. Братусь, Ф. Васілюк, О. Леонтєв, В. Ядов та інші) дослідників просоціальне поведіння визначається як поведінка, спрямована на благо суспільства, яка приносить користь іншим людям, відрізняється активним, дієвим характером і проявляється в допомозі, турботі, співробітництві, участі в справах і переживаннях інших людей. Результати досліджень А. Журавльова, В. Куніціної, Н. Кухтової, Т. Шибутані та інших свідчать, що просоціальне поведіння характеризується відповідальним ставленням людини до соціально значущої діяльності, емпетією, вимогливістю до себе, ініціативністю особистості.

Виділені компоненти: соціальна обізнаність, просоціальна спрямованість, просоціальне поведіння - ми розглядаємо в єдності, у взаємозв'язку і взаємозумовленості, завдяки чому утворюється цілісна якість. Сутнісним системоутворюючим зв'язком компонентів соціальної активності є мета, обумовлена потребою особистості в розвитку здатності до перетворення себе й соціального середовища, самореалізації своїх сутнісних сил у соціально прийнятних напрямках. У даній структурі реалізується діалектичний спосіб зв'язку між компонентами, які, з одного боку, пов'язані послідовно, а з іншого, - взаємообумовлюють одне одного. Зміна властивостей одного з компонентів призводить до зміни інших.

Визначення структури соціальної активності дозволяє дослідити формування даної якості в старших підлітків. Цей віковий період, за психолого-педагогічними дослідженнями, є сенситивним щодо формування соціальної активності: в юнаків і дівчат вже досить розвинена мотиваційна сфера, ними певною мірою засвоєні соціальні цінності й норми (Д. Ельконін); у старших підлітків існують потреби до самовиховання й самоствердження, виникає потреба у самовизначенні (Л. Божович); встановлюється нове коло інтересів (Л. Виготський); створюється цілісна система особистості – «Я-концепція», що має сукупність цільових установок, ціннісних орієнтацій, які визначають вибір способу діяльності щодо задоволення потреб (Р. Бернс); провідною діяльністю старшого підлітка стає суспільно корисна діяльність (Д. Фельдштейн).

Виходячи зі структури соціальної активності особистості та вікових особливостей старших підлітків, нами визначено критерії та показники оцінювання сформованості даної якості.

Когнітивний критерій виявляє наявність соціальних знань (обізнаність у соціально значущих якостях особистості; знання соціальних норм і правил поведінки, уявлення про громаду як соціальне ціле), здатність до рефлексії та об'єктивної самооцінки.

Здатність до рефлексії передбачає аналіз і оцінку результатів соціальної діяльності, власних дій і поведінки. Розвиток рефлексії спонукає підлітка до самовдосконалення, пошуку найбільш ефективних шляхів досягнення мети соціальної діяльності.

Самооцінювання дозволяє підлітку порівнювати себе з іншими людьми, активно засвоювати норми взаємин, регулювати своє поведіння і діяльність. Об'єктивність самооцінки старшого підлітка ґрунтується на розвитку самоаналізу і призводить до концентрації зусиль, спрямованих на формування моральних якостей, визначення напрямку саморозвитку, його орієнтування на соціально корисну діяльність.

Потребово-мотиваційний критерій сформованості соціальної активності старшого підлітка виявляє наявність потреби в самореалізації, мотиву досягненні успіху в суспільно корисній діяльності, готовності діяти в інтересах громади і визначає ставлення особистості до процесу й результату соціальної діяльності.

Діяльнісний (праксеологічний) критерій сформованості соціальної активності старшого підлітка виявляє його активність у соціально значущій діяльності, уміння взаємодіяти з людьми, різними за віком, професією, посадами тощо, ініціативність, відповідальність, вимогливість до себе у вирішенні проблем місцевої громади.

Виділені критерії та показники визначення соціальної активності відображають найважливіші характеристики цього поняття і дозволяють представити характер прояву соціальної активності на певних рівнях.

На думку О. Харланової, рівень соціальної активності - це міра розвиненості здатності особистості впливати на навколишнє середовище, змінюючи і перетворюючи її в соціально значимому напрямку [5, с. 97].

Ми вважаємо, що виділені критерії дозволяють представити характер прояву соціальної активності учнів на чотирьох рівнях: ініціативний, виконавський, соціально інертний, соціально уникаючий, які відповідають високому, достатньому, середньому і низькому рівням.

Для високого - *ініціативного* - рівня сформованості соціальної активності підлітка характерні цілісність системи знань про соціально значущі якості особистості, соціальні норми і правила поведінки, про громаду як соціальне ціле і готовність до їх використання. Для нього характерні незалежність і самостійність у власних оціночних судженнях. Підліток демонструє прагнення до самореалізації за допомогою власних зусиль, співтворчості з іншими людьми, громадою. Беручи участь у соціально значимій діяльності, учень вчиняє дії, спрямовані на те, щоб домогтися успіху, створити нове, оригінальне, унікальне, що іншими людьми сприймається і оцінюється як досягнення людини. Усвідомлюючи проблеми громади, підліток проявляє готовність діяти в інтересах спільноти, спрямовуючи свої зусилля на допомогу людям і ефективне вирішення проблем. Школяр регулярно бере участь у суспільно корисній діяльності, демонструючи при цьому вміння взаємодіяти з різними людьми. Громадська діяльність усвідомлюється учнем як соціально значуща. Він з повагою ставиться до прав інших людей, із бажанням віддає свої сили і творчість для загальної справи, пишається своїми трудовими досягненнями. Співпраця підлітка з іншими людьми супроводжується взаєморозумінням. Учень ініціативний, відповідальний, вимогливий до себе у вирішенні проблем місцевого співтовариства, є не тільки суб'єктом діяльності, а й організатором соціальної взаємодії.

Достатній - *виконавський* - рівень сформованості соціальної активності підлітка відрізняється наявністю необхідних знань про соціально значущі якості особистості, про соціальні норми та правила поведінки, про громаду. При цьому знання про громаду як соціальне ціле є неповним. Школяр періодично враховує інтереси однолітків і дорослих, не завжди прислухається до їхньої думки, демонструючи категоричність власних оціночних суджень, які іноді залежать від його емоційного стану. Підліток включається в соціально значиму діяльність, прагне до позитивного результату, до високої оцінки своєї роботи з іншими людьми тільки в певних видах діяльності. Він рідко проявляє самостійність, але відповідально і сумлінно ставиться до виконання

завдань дорослих і колективу. Демонструє вміння взаємодіяти з різними людьми для вирішення спільних соціальних проблем з метою самоствердження і отримання визнання з боку оточуючих.

Середній - *соціально інертний* - рівень сформованості соціальної активності підлітка характеризується наявністю недостатніх знань про соціально значущі якості особистості, про соціальні норми і правила, про громаду. При цьому учень не враховує інтереси однолітків і дорослих, мало цікавиться проблемами місцевого співтовариства. Найчастіше демонструє власні оціночні судження тільки з метою самоствердження. Підліток виконує роль виконавця, якого ведуть, соціально інертної людини. Рідко бере участь у соціально значимій діяльності, не отримуючи при цьому задоволеності від неї. Найчастіше діяльність, що ним здійснюється, виконується під контролем дорослого, але до виконання завдань в цілому він ставиться сумлінно. Прояв потреби до самореалізації та прагнення до досягнення успіху ситуативне. Учень здійснює взаємодію з іншими людьми з метою обміну інформацією та спілкування, у процесі якого демонструє безініціативність, нестійкий прояв відповідальності, старанності, вимогливості до себе. Тому ця взаємодія не сприяє всебічному розвитку його особистості.

Для низького - *соціально уникаючий* - рівня сформованості соціальної активності підлітка характерні уривчасті, неповні, поверхневі, несистемні знання про соціально значущі якості особистості, соціальні норми і правила поведінки. Школяр не здатен до об'єктивного оцінювання своїх дій і відрізняється відсутністю вміння виділяти оптимальні способи поведінки в різних життєвих ситуаціях. У нього відсутні знання про громаду, він не проявляє інтересу до проблем місцевого співтовариства. Підліток ігнорує суспільно корисну діяльність. У нього несформовані вміння взаємодіяти з людьми відповідно до соціальних норм і правил поведінки. Байдужість до проблем громади, байдужість до спільної діяльності, уникнення соціально значущого співробітництва свідчить про відсутність в учня потреби до самореалізації та мотивації досягнення успіхів у суспільно корисній діяльності.

Для отримання уявлень про рівень сформованості соціальної активності в учнях необхідно провести психолого-педагогічну діагностику.

Під діагностикою ми розуміємо вивчення за допомогою психолого-педагогічних методів індивідуальних особливостей учнів, відстеження змін, що відбуваються в їх особистісному розвитку, виявлення проблем і труднощів в учасників виховного процесу, вивчення взаємовідносин між ними.

Відповідно до результатів діагностики здійснюється планування та корекція виховної роботи, яка проводиться в школі щодо формування соціальної активності учнів.

Для проведення діагностики необхідно використовувати традиційні методи дослідження: шкалування (техніки сортування, ранжування); методи опитування (анкетування, бесіда, опитування-анкети, особистісні опитувальники: опитувальники мотивів, опитувальники цінностей); проєктивні методи (адитивні методики).

Істотною змістовною характеристикою методу суб'єктивного шкалування є її спрямованість на вивчення процесів пізнання й сприймання конкретною людиною навколишньої дійсності, інших людей, самої себе. Це досягається шляхом моделювання категоріальних структур індивідуальної свідомості та реконструкції на цій основі системи індивідуальних значень, особистісних сенсів, найрізноманітніших областей суб'єктивного досвіду.

Цей метод використовується в методиці вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокича (ранжування), Q-сортування (Q-sort, Q-technique) В. Стефенсона (сортування) та самооцінки особистості Л. Столяренко.

Методика вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокича заснована на прямому ранжуванні списку цінностей і спрямована на вивчення ціннісно-мотиваційної сфери людини. Система ціннісних орієнтацій визначає змістовний бік спрямованості особистості і складає основу її ставлень до навколишнього світу, до інших людей, до себе, основу світогляду і ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції і «філософії життя».

Методика Q-сортування (Q-sort, Q-technique) В. Стефенсона досліджує уявлення індивіда про власне «Я» (самовідношення, самооцінювання, самоповагу) та про оточуючих людей і дозволяє визначити шість основних тенденцій поведінки учнів у реальній групі: залежність-незалежність, товариськість-нетовариськість, прийняття боротьби-уникнення боротьби.

Методика Л. Столяренко визначає рівень самооцінки. У самооцінці відбивається те, що людина дізнається про себе від інших, і відтворюється її власна активність, спрямована на усвідомлення своїх дій і особистісних якостей. Завдяки включенню самооцінки в структуру мотивації діяльності особистість постійно співвідносить свої можливості, психічні ресурси з цілями і засобами діяльності.

Специфіка методів опитування (анкетування, бесіда, опитування-анкети, особистісні опитувальники) полягає в отриманні психологічної інформації на основі мовленнєвого (письмового) спілкування.

Метод бесіди використовується в методиці А. Прихожан «Шкала соціальної компетентності».

У бесіді відбувається пряма взаємодія інтерв'юєра і респондента у формі усного обміну інформацією, у ході якого відбувається спостереження, аналіз відповідей випробовуваних.

Методика спрямована на визначення рівня сформованості соціальної компетентності, яка дозволяє особистості робити вибір у кожній конкретній життєвій ситуації, проєктувати свій життєвий шлях, розглядати різні варіанти індивідуального розвитку, успішно вирішувати вікові задачі, реалізовувати прийняті життєві рішення, своєчасно коригувати свої дії.

Метод анкетування реалізується шляхом вільних відповідей випробовуваних на ті чи інші питання або шляхом вибору ними готової відповіді з декількох запропонованих.

Нами було розроблено та апробовано чотири анкети.

Анкета «Знання норм і правил поведінки в суспільстві», яка спрямована на виявлення лінії поведінки учня в суспільстві, рівня його знань, необхідних для особистої самореалізації.

Анкета «Моє ставлення до взаємодії школи та громади», що допомагає виявити ставлення учня до участі в суспільній діяльності, співпраці із селищною громадою.

Анкета «Самооцінка діяльності учня» для учнів 6-9 класів, яка дозволяє з'ясувати, як учень оцінює свою діяльність у школі та громаді.

Анкета для батьків, спрямована на виявлення їх позиції щодо участі в суспільній діяльності, готовність до активної співпраці із селищною громадою, розуміння необхідності залучати дітей до участі в суспільному житті школи та громади.

Нами було розроблено та апробовано два опитувальника-анкети: опитувальник «Знання проблем громади», який вивчає думку учнів щодо існуючих соціальних, екологічних проблем у селі (місті) та опитувальник для вчителів, що визначає об'єктивність самооцінки учнів щодо громадської діяльності.

Особистісні опитувальники розглядаються як сукупність методичних засобів, які використовуються для вимірювання окремих властивостей і проявів особистості.

Опитувальник мотивації до успіху Т. Елерса вимірює мотивацію досягнення в діяльності.

Методика визначення направленості особистості (Б. Басса) виявляє ступінь прояву трьох основних мотивацій (орієнтацій) особистості: спрямованість на себе, на досягнення особистих цілей та власного успіху в роботі, спрямованість на взаємодію з партнерами та спрямованість на завдання, його скоріше вирішення.

Специфіка проєктивних методик полягає в дослідженні особистості у процесі приміщення випробуваного в ситуацію, реакцію, яку він здійснює залежно від значення для нього цієї ситуації, його думок і почуттів. За допомогою цих методик здійснюється дослідження внутрішньої сфери людини, яка розглядається як спосіб організації його життєвого досвіду.

Аддитивна методика І. Соломіна – твір «Відповідальність: як я її розумію?» – дозволяє визначити значимість для учнів норм і вимог суспільства та рівень відповідальності за результати своєї поведінки, діяльності.

Використовуючи дані методики, можна визначити рівень сформованості соціальної активності старших підлітків.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, соціальна активність особистості являє інтегративну якість, яка включає соціальні знання і досвід, потребу в самореалізації й досягненні суспільно значущих цілей і характеризується спрямованістю на різні види соціально корисної діяльності, готовності брати на себе відповідальність за прийняті рішення і власні дії й виявляється в конкретній соціальній діяльності.

Формування даної якості є найбільш ефективним у старшому підлітковому віці і відбувається в соціально значущій діяльності, до якої вони залучаються в процесі виховання. Це забезпечує засвоєння й відтворення старшим підлітком соціального досвіду, його гармонійне входження в суспільне життя.

Подальше дослідження цієї проблеми відбудеться в межах формувального експерименту й буде пов'язане з визначенням рівнів сформованості соціальної активності старших підлітків.

Список використаних джерел

1. Абрамова С.В. Педагогические условия формирования социальной активности личности / С.В. Абрамова. // Альманах современной науки и образования. – Тамбов: Грамота, 2013. – №1 (68). – С. 10-14.
2. Абрамова С. В. Сучасні наукові підходи до визначення поняття «соціальна активність особистості» / С.В.Абрамова // Освіта на Луганщині. Науково-методичний журнал. – 2011. – № 2 – С. 128 - 133.
3. Гиппенрейтер Ю. Б. О природе человеческой воли / Ю.Б. Гиппенрейтер // Психологический журнал. – 2005. – Т. 26 – № 3. – С. 15-24.
4. Петров А. П. Социальная активность: сущность, содержание, критерии // Формирование социальной активности личности: сущность, проблемы: Межвуз. сб. науч. тр. / А.П. Петров. – М.: МГПИ им. В.И. Ленина, 1985. – Т.1. – С. 8-13.
5. Харланова Е.М. Развитие социальной активности будущих специалистов: психолого-педагогический аспект. Учебное пособие. / Е.М. Харланова. – Челябинск, 2009. – 187с.

References

1. Abramova S.V. Pedagogicheskie uslovija formirovanija social'noj aktivnosti lichnosti / S.V. Abramova. // Al'manah sovremennoj nauki i obrazovanija. – Tambov: Gramota, 2013. – №(68). – S. 10-14.
2. Abramova S. V. Suchasni naukovi pidkhody do vyznachennia poniattia «sotsialna aktyvnist osobystosti» / S.V.Abramova // Osvita na Luhanshchyni. Naukovo-metodychnyi zhurnal. – 2011. – №2 – S. 128 - 133.
3. Gippenrejter Ju. B. O prirode chelovecheskoj voli / Ju.B. Gippenrejter // Psihologicheskij zhurnal. – 2005. – T. 26 – №3. – S. 15-24.
4. Petrov A. P. Social'naja aktivnost': sushhnost', sodержanie, kriterii // Formirovanie social'noj aktivnosti lichnosti: sushhnost', problemy: Mezhvuz. sb. nauch. tr. / A.P. Petrov. – M.: MGPI im. V.I. Lenina, 1985. – T.1. – S. 8-13.

5. Harlanova E.M. Razvitie social'noj aktivnosti budushhih specialistov: psihologo-pedagogicheskij aspekt. Uchebnoe posobie. / E.M. Harlanova. – Cheljabinsk, 2009. – 187s.

Резюме. В статье автор подчеркивает, что социально активная личность влияет на общественные отношения, успешно реализует свою жизненную позицию в различных видах социальной деятельности. Раскрывая тему, автор характеризует понятия «социальная активность личности», определяет компоненты структуры социальной активности старших подростков, обосновывает критерии, показатели сформированности данного качества у учащихся подросткового возраста, определяет уровни сформированности данного качества, характеризует диагностические методики, определяющие уровень сформированности социальной активности у старших подростков.

Ключевые слова: социальная активность личности, структура социальной активности личности, компоненты структуры социальной активности личности, критерии, показатели, уровни сформированности социальной активности личности, психолого-педагогическая диагностика.

Summary. The author is revealing the importance of the problem, and testifies that thanks to the personality development quality, it affects certain social relationships, successfully implementing its stance in a variety of social activities. Expanding the topic, the author describes the concept of «social activity of the individual», defines the components of the social activity structure of older adolescents, justifies the criteria of development of this characteristic feature of adolescence students, describes the diagnostic tools that determine the level of development of social activity in older teenagers.

Key words: social activity of the individual, the structure of social activity of individual, components of the structure of the social activity of the individual, criteria, indicators of development of the social activity of the individual, psycho-pedagogical diagnostics.

УДК 378.147:[37.091.12:159-051]-026.15

О.І. АРТЕМОВА

КРЕАТИВНІСТЬ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

У статті розглянуто питання удосконалення професійної підготовки майбутніх психологів у руслі новітніх тенденцій розвитку суспільства, зокрема, розвиток їх креативності під час навчання у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: креативність, креативна особистість, креативний потенціал, професійна підготовка, креативний проєс, дивергентне мислення, уява, емпатія, комунікабельність, компетентність.

Постановка проблеми. Зміни у суспільстві, що відбуваються досить швидко, потребують від людини якостей, котрі б дозволяли творчо і продуктивно підходити до будь-яких змін. Для того, щоб успішно функціонувати у ситуації постійних змін, щоб адекватно на них реагувати, особистість повинна активізувати свій креативний потенціал. Виникає протиріччя між репродуктивним характером традиційної системи освіти і нагальною потребою суспільства у креативній системі розвитку особистості.

Формування креативності варто починати на ранніх етапах розвитку особистості. Але не менш важлива активізація креативного потенціалу особистості в студентські роки, коли молода людина засвоює основні принципи професійного кредо. У процесі навчання та практики відбувається формування професійних умінь та навичок, необхідних в організації навчально-виховного процесу.

Оскільки креативність є ключовим поняттям нашого науково дослідження, то виникає потреба у визначенні цієї дефініції. Термін «креативність» активно був використаний в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних авторів (О. Артемова, В. Давидов, В. Дружинін, Л. Єрмолаєва-Томіна, М. Козленко, Г. Костюк, О. Лук, С.Максименко, А. Маслоу, О. Матюшкін, В.Моляко, Н.Пов'якель, Я.Пономарьов, В.Рибалка, Б.Теплов, О.Тихомиров, Дж.Гілфорд, П.Торренс, В. Франкл, Е. Фром та ін.). Проте згадане поняття не можна визнати чітко та однозначно визначеним, не запропоновано єдиного підходу або концепції креативності. Існує близько сотні визначень згаданого поняття, що відбивають уявлення дослідників, представлених в межах численних концепцій креативності. З огляду на вищевикладене, наше завдання полягає у виробленні якомога адекватної технології формування креативної компетенції майбутніх психологів та активізацію їхнього креативного потенціалу до здійснення навчально-виховного процесу відповідно до вимог сучасного соціуму, тобто формуванню гармонійно розвиненої креативної особистості.

Метою статті є виявити особливості і шляхи розвитку креативності майбутніх психологів як складової професійної підготовки студентів психологічних факультетів.

Результати теоретичного дослідження. Креативність (від лат. creatio - створення) – творчі здібності індивіда, що характеризуються здатністю до продукування принципово нових ідей і що входять в структуру обдарованості в якості незалежного фактору. На думку П. Торренса, креативність включає в себе підвищену чутливість до визначення цих проблем, до дефіциту або протиріч знань, дій з визначення цих проблем, до